

Juhász Gyula.*

Írta: KOZOCSA SANDOR.

Magányosabb, elzárkózóbb költője nem volt irodalmunknak, mint ő. Programmszerűen kereste az elvonulás keresztjét s céljának tekintette a szenvedést. Mély lírai alapanyagból szőtt lelki-sége a fájdalom hangjára rezonált a leggyakrabban és a legtisztábban: „a bölcs, akivé laasan válik az ember, a szenvedésből is aranyat csinál.“ Ezt az — egy levélben hangoztatott — életelvet már majdnem szoborszerűséggel valósította meg.

Részese volt a századeleji irodalom-regenerálódás forradalmi harcának, azonban ő ragaszkodott a leggőrcsösebben a „tradíciókhoz“. Modernségében volt valami asketikus lemondás, a vállalt eszme-hűség vaskövetkezetességű keresztülvitelében. *A Holnap* (Nagyvárad, 1908–1909) elindításával — a Nyugattal egyidőben — a decentralizálódó vidék irodalmi tudatát akarta erősíteni: a főváros „alkultúrájával“ szemben a vidéki irodalom színes és nemzeti jellemvonásainak hirdetését kívánta. Ennek eredménye rendületlen hite a magyar népi tehetség különleges hivatásában. Így lett Nagyvárad és Szeged indulásának és beérkezésének alfája és omegája. Szimbólikus meghatározója sorsának az is, hogy első versei a Szeged és Vidékében (1904) jelentek meg. Ez a „vidéki“ jelleg azonban nem tehetségének, hanem életfölfogásának a jelképe. Fél százados életkor, melyből kerek 30 év esik az alkotásokra. Ezalatt nyolc könyvben bűgött föl hegedűjének hangja — a *Késő szüret* és a *Hárfa* kivételével — Szegeden. Versei — melyeket minél gyakrabban elevenítünk föl, annál inkább — távolból fölsíró hegedű hangjaira emlékeztetnek: „mindig hangfogóval“ szóló játéokra:

Elhantolt álmaid zokognak
A horpadt öblü hegedűn
És könnyeim, az eltitkoltak
Hullnak a húrra keserűn.

Költészetben és életben egyaránt nem ismerte a fortissimó vérpezsdítő örvénylését, csak a vágyódó szonáták finom modulációit, bánatos mélységeit. Nem született irodalmi vezérnek. Fájdalmasan panaszkolta, hogy „észre sem vett engem senki“. Helyét

* Műveinek felsorolását lásd folyóiratunk 1937. évf. 137–38. lapján.

az irodalomban pregnánsan maga jelölte meg: „az új dalosok közt régi Arany fia.“ Lázadásra, istentagadásra nincs példa költészetében, de az önmarcangolásra annál több. Már első könyvében (*Versei*, 1907) fölesendülnek ezek, a költészetre jellemző vonások, a melancholia és az önvád: „lelkemnek kígyói mardosnak.“ Korai verseiben már meglepő formai határozottsága és művészi készsége. Tematikájában még gyakran kísértének ifjúkori, többnyire klasszikusízü olvasmány-ihletek, de érezni az élményszerűségre való törekvést is. Élete bőven szolgáltatott élmény-anyagot. Atyját — „ki Morse és Hughes gépén zenélt“ — korán elvesztette, hatása nem is lehetett rá, amit túlzó keserőséggel említ:

Az apámtól nem kell szégyenelnem,
Hogy csavargó, semmiházi lettem.
Szegény, ő is ágról szakadt, mint én.

Annál mélyebb és ösztönzőbb befolyású volt kedélyére anyja: legtisztább ihletője. Az ő korai, fiatal bánata virraszt felettük, hiszen a Szűz Anya „fájdalmas anyasága ma benned él anyám, te árva, drága, te könnyezőn mosolygó jó anya, szomorú házunk szelíd alkonya“.

Feltűnő, hogy szerelmi érzés *Verseiben* még nem szólal meg. Vajjon mégis mi lehet az oka, titka annak, hogy szerzetesi magányát föl váltotta a „tépő“ élet gondjaival? Juhászt a hivatás és a hit misztikuma vitte kolostorba. Önéletrajzi versében (*Váci szeptember, 1899*) látjuk, hogy papságában mennyi a valóság és mennyi az illúzió. Fiatal lelkének mindent átfogó szeretetével borult a Kereszt elé: „az asztalon a Szentek élete, az udvaron sétál egy remete. A kispap lelke messze ögyeleg, várják pásztortüzes tiszai tájak... és ő egy halk Verlaine-versre gondol.“ Majd egy misztikus látomását örökíti meg:

En szerettem a nagy emberiséget,
En szerettem a fákat, füveket,
A madarakat, esillagot, virágot,
És szerettem az Istent, aki egyszer
A feszületről hozzám lehajolt
Egy régi estén egy öreg kolostor
Imádkozótermében...

A tiszai táj, a Verlaine-vers és nem utolsó sorban beteg ideg-zete egyformán gátolhatta hivatásának beteljesedésében. Juhász azonban mindvégig megmaradt az élet noviciusának, aki vágyón tekint Istenre s bármily csalódással és megaláztatással zengi: „mint Terézia szerelmed nyílától tested sebét viselte boldogan,

a bú nyílát úgy hordom én s a távol honvágya fáj örökké,
ó Uram!”

Csapongó impresszionizmusa az *Új versekben* (1914) kezd egyénibb és öntudatosabb hangot váltani. Az Ady utáni lírai quaterniast (Babits, Kosztolányi, Juhász és Tóth Árpád) nem teljesen jogtalanul „elefántesontmívű boldog palotába” való elzárkózás vádjával illették. Ezt a tisztán l'art pour l'art-os felfogást egyik sem képviselte aszkétikusabban, mint Juhász:

Örök hajlék be jó tebenned,
Örök szökőkutad csobog,
Lemossuk ott a vért, a szennyet,
Mi álmodók, mi alkotók.

Ebben a költői világban cizellált szonettek készülnek, melyeket finom szavakkal, mint az ötvös a „zárt gyűrűt”, úgy készít a költő. Ő is, mint kortársai, gyakran „vallott” verseiben azok keletkezéséről: „szonettem akkor született, mikor egy nagy szerelmem odalett”. Szívéhez is hozzánőtt ez a forma: „úgy szeretem én mind e verseket, úgy ápolom, hisz gyermekeim ők, mind egy nagy vágy ágyában születtek, mély vágyban, amely nem lelt földi nőt.” Másutt meg azt mondja, hogy „szerelmes vagyok a színes szavakba”, melyek olyanok, mint az „arany nyakék”. Kis gyöngy-sort lehet ezekből a műhelytitkokból összeállítani: „formát keresni minden gondolatnak és elvérezni egy fonák igén, a parfümét érezni a szavaknak és tudni: minden szó gonosz szírén”. Gyakran emlegeti, hogy „búcsút veszek ma fájón töletek szonettek, ötvözőttek és kizengők”, bár sohasem tudott tőlük megválni.

Költészete különleges diszpozíció terméke: többnyire a szépség fogalma ihleti. Azonban nem a természetben található, az élet közvetlen látomásaiban szemlélhető szépség, hanem a mások által fölfogott és bemutatott szép. Egy szép kép (*Giorgione, Michel Angelo, Tizian, Gauguin*) vagy szobor (*Meunier*), szép költői mű (Shakespeare: *Hamlet*) vagy dalmű (Chopin: *Szonáta*) jobban izgalomba és működésbe hozza képzeletét, mint a legszebb táj. Lehet vitatkozni arról, hogy a szépnek ez a másodlagos terméke hivatva van-e ugyanolyan esztétikai érzést kiváltani, mint az a priori ihlető: a természet? Ezt minden esetben az alkotás értéke határozza meg. Remekművek — maguk is a természet rendkívüli tüneményei — ihlehetnek művészeket hasonló értékű alkotásokra. Ugyanolyan áhitattal tekint a klasszikus világ alakjaira (*Sokra-*

tes, *Achilles pajzsa*, *Marcus Aurelius*, *Ovid tavaszdala*), mint a Távol-Kelet egzotikumaira (*Buddha-rajongása*). Szereti még a történelemben a nagyok fájó visszhangját, a „szent örökség ropant árnyait“: így szentel verset *Petőfi Zoltánnak* vagy a *Sasfióknak*. Izgatják a sorstragédiák (*Zrínyi*, *Széchenyi*), a torzó életek, a gigászi erőfeszítések (*Napoleon*) és akarások (*Berzsenyi*, *Vörösmarty*) hősei. Ezek hatására mind egy-egy szonettel reagál. A távolság utáni vágy ég benne az elérhetetlen tájakért s ez sóvárog verseiből is.

A *Késő szüret* (1918) és *Éz az én vérem* (1919) Juhász Gyula költészetének legszínesebb korszaka. Érzi, hogy elkésett az életől, magára maradt, hogy öregszik s még mindig nem élvezte az élet fájó szépségeit: „a szép örömnök száműzöttje voltam.“ Nem vigasztalja senki, a szerelem mámorát csak könyvből „tanulta“, „ismeri“, s ha el is feledtette vele a görög ég derűje napjának borulását, azért a vágyak benne is fölszárnyalnak s követelik az élet szépségeihez való jogaikat. Azzal biztatja magát, hogy „mulóban szép az élet, szürettel szép a mámor“.

Érzelmi világában három nő játszott szerepet: Anna, az „örökös“ és bánat-adó szöke „fény“, kinek fájó emléke alkonyáig elkísérte. A *Késő szüret* szintén elérhetetlen Júliája, aki pár versből álló ciklusra ihlette. Végül utolsó szerelme, akit Finikének említ (*Testamentom*) és akihez két szonettet ír. Ez a szerelme „boldog“ lehetett, legalább is erre engednek következtetni elrejtett sorai: „amit te adtál, bár elszállt az óra, én elviszem a síri nyugovóra s az örök éjben is hevíteni fog.“

A soha be nem teljesedhető szerelem érzéséből fakad e poézis: örökös álmvilágban él, szerelmét is valóban csak „elképzelte“, ideált „alkotott“ magának, akinek csak a neve volt Anna vagy Júlia. Hogy a valóságban mennyire nem léteztek, bizonyítja az is: a költő már arra sem emlékezett, hogy „milyen volt szókesége, nem tudom már, milyen volt szemé kékje, nem tudom már“. Tesztetlen és parttalan szerelemnek zsoltárai az Annához írt versek: inkább szereti a sóvárgást, mint a beteljesülést, közelebb áll hozzá az epedés, mint a csók, s a szerelem teljesülhetetlen végtelenségének „mély titka ringatja, hol nincs semmi part“. Gyakran valóságnak érezzük, amit szerelméről vall, hogy csak „Amor intellektualis Dei“. Ezt az átlényegülő, a dolgok valóságízét és fájdalmát nem érző helyzetet így rajzolja meg:

... nekem már itt álmodom az a lényeg
 És nekem már a vágyak kínja nem fáj,
 A vágy nekem csak hegedűszó, ének,
 Az én szerelmem szőke fellegen száll,
 Hol játszanak az angyalok, a fények,
 Hol nincsen Anna, senki, semmi nem fáj!

Ezért írhatta, hogyha önmagába pillant, úgy érzi, csak egy könny volt, mely porba hullt, egy csók, mely hideg kőre lelt, „egy pillangó, ki csillagot keres s elgázolja egy durva szekeres“.

Következő két könyve (*Nefelejcs*, 1921. *Testamentom*, 1925) mélyebb emberi tartalommal teljes. A „jegyenék testvére“-nek igazi formája a magyar tájak bemutatása. Tájképei költészetünk legszebb pasztellfestményei: mintha Tömörkény „rajzai“ ömöl- nének versekbe. A Tisza „bűvölete“, lankái, a kis „sönlyék“, lege- lészó tehennel, ballagó parasztokkal, kiknek tekintetében az ég- gel a tiszta-lelkűség és a jóság is tükröződik. Juhász Gyula „etnografikus“ versei minden szociografiánál becsesebbek, mert a szegedi nép élete a maga realitásával tükröződik bennük. Magyar táj ez — írja —: „így lát melán egy magyar szem.“ Ezt a természettel való együttérzést annyira fokozza, hogy úgy érzi:

Oly hirtelen borult az est fölébem
 S az ős az ősz oly gyorsan rántalált.
 Úgy állok itt a hervadó vidéken,
 Mint a topolyafák.

Szeged és környéke az ő Mekkája: ide tér meg a kényszerű vándorlások keserű ízével, itt érzi csak boldognak magát s ezt a relatív boldogságtudatot a táj szépségei és borongós város-szem- lélete keltik föl benne:

A Tiszaparton halkán ballagok
 És hallgatom, mit sírnak a habok?

Ott fön, ahol most vén harang dalol,
 Dugonics András búsult valahol.

Itt Tömörkény, ott Gárdonyi lakott,
 Petőfi Zoltán erre ballagott.

Érzem, hogy az öreg Tisza felett
 Az örökélet csillaga remeg.

Ez az irodalomtörténeti líra azonban már a reflexió talajá- ban gyökereződik s élmény helyett az olvasmányi ihlet hatásaira vezethető vissza.

Tájképeiben is — melyek többnyire egy belső lírai kép genreszerű objektivációi — az átalakuló magyar élet tipikus alak-

jait vagy jeleneteit szemlélteti: kritikája nem éles szatíra, inkább a rezignáció fájó húrjai zsonganak fel belőlük. Ilyen a mulatozó dzsentri arca is (*Régi falusi állomáson*). *A tápai Krisztusban*, ebben a leggyakrabban idézett miniatűr remekében a magyarság sorsát az Údvözítő szenvedéseivel azonosítja:

A magyar Krisztus, a falusi szent
Hiszen nekik is megváltást izent:

Mely őt paskolja, s a falut veri
És folyton buzgó őt szent sebei

Nem a magyarság sorsát hirdetik?
És ki segít már, ha Ő nem segít?

A magyar népi életnek nem egy jellegzetes alakját vázolta föl s képeinek értéke, azok őszinte és reális ábrázolása. Ilyen *Bukosza Tanács Ignác*, a kecskedudás, a „vén magyar szatír“, aki ha a városba ment néha, a cigányt leintette és „magának muzsikált“. De a falusi kis tót szolgáló, Ancsa (többször megénekli) is ilyen, aki szégyenével a Morvába öli magát. Vagy a világháború „hőse“, Prokop, aki a magyar hadiárva fejét könnyezve símogatja, mintegy magának rebegve: bocsáss meg, nem én voltam (*A muszka*). Történeti színezetű rajzaiban is egy-egy jellemző, sokszor bizarr epizódját elevenítette föl a históriának, természetesen a maga erősen szubjektív lírizmusának szemüvegén keresztül. Ilyenek Thonuzoba, Szent László és a „váradi püspök lánya“, Pálfi bíró Piros lánya, aki Dózsa György után hervad el.

A művészi hivatást bármilyen magasra értékelte — örökké teljesületlen vággyal szívében — az élethivatásnál kevesebbre becsülte: erre vall ez a kijelentése: „ne feledd, hogy múltó minden álmom s legszebb szerep, ha hú kar áldva átfon“ (*Fiatál színésznő*). Életfölfogására jellemző, hogy Reviczky mellett a legbánatosabb magyar költő nem volt a szó szoros értelmében pesszimista, mert hitt az ember magasabbrendűségében: „jó az ember, nagyra született, csak a sors gonosz“, vagy még világosabban

Hogy szent az élet és hogy szent az ember,
Ki jövőt épít, mint korállt a tenger,
Ki a sötét odukból fényre vágyva,
Majd győzni fog a földön nemsokára!

Érzi, hogy az ember sorsa mélyebb és istenibb a többi halandóénál: neki rendeltetett a lélek örökelete. Látja a bűnök és lelki elborulások tragikus okát, de azt is tudja, hogy az Isten végtelen kegyelme a fájdalomnak után a legszebb beteljesülést jelölte

ki neki: a végtelen feltámadást, mert „izent a halál s a hantok ormán nincs vég, nincs határ“. Másik alkalommal pedig, nyilván a buddhista reinkarnációs gondolat hatása alatt azt írja, hogy „régí életeim szenvedéseit békélt gyönyörrel újra izlelem“.

Költészete mélységének kristálytükre a *Hárfa*ban (1929) kezd megtöredezni. Ember- és léleklátó ereje hanyatlik. Előbbi gyűjteményeiből összeválogatott antológia a *Hárfa*, melyet 38 új verssel színeezett. Ezek azonban már nem a régi Juhász-lírát reprezentálják. Érezni, hogy lelki egyensúlya billent meg. Valamivel halála előtt még egyszer megjelentek versei, — figyelmeztető címe (*Fiatalok még itt vagyok*) mindenkit megdöbbsentett. Babits előszavában írta is, hogy a költő „eltávolodott“, de „ajándék most: újra hallani“. Hangja még egyszer megpróbált a régi zengéssel esendülni fel; mint a haldokló hattyú éneke, úgy szárnyalt az ismételten elboruló elnéjű költő egészséget és optimizmust hirdető szimfóniája:

És mégis, mégis jó dolog,
Hogy élek és hogy dúdoló.
Magányos lelkem égre néz
És megszépül a szenvedés.

Az égen örök csillagok,
Fényesek és fiatalok,
A földön is ifjú szemek:
Még egy ideig nem megyek.

Magabazárkózó, érzéseinek és gondolatainak elefántesonttornyában szuverén jogokkal uralkodó költő volt, akit korának forrongó világnézeti harcaiból örökös szerelemként csak a szépség érdekelt: „én is fürdetém tört lelkemet mindenben, ami szép“. Magányosság-nosztalgijára jellemző, hogy még az egyedüllétet is megszemélyesíti: „csak vágyak nélkül tuskétlen az élet, csak népek nélkül népes a magány, hagyj magára e látszatos világot és maga a világ lesz majd veled“. Amíg a magyar irodalomtörténetnek lesznek hűséges krónikásai, addig *A váradi püspök lánya*, az *Újvidéki emlék*, *A tápai Krisztus*, a *Negyvenhatosok*, az *Ó asszonyok* és a *Fiatalok még itt vagyok* költészetünk örök értékei közé fognak tartozni. Valóban önmagáról is elmondhatta, amit Babits Mihály jubileumára írt, hogy „hoztál magaddal új dalt, mely az ősi örök verseknek örzi zengzetét“.

Mind haláláig hű maradt a lírához: egyike azon költőinknek, aki tisztán a líra jegyében indult és úgy is suhant át az Örökkévalóságba.